CONCEPTUL DE „DEICTIC"

ANGELICA HOBJILĂ

Expresie, în principiu, a intersubiectivității şi a tendinței de economie în «comunicare», *deicticele* nu constituie o realitate nouă a limbii, doar perspectiva de prezentare a acestora este diferită de la un cercetător la altul, atât din punct de vedere terminologic, cât şi ca manieră de interpretare a aceluiaşi material lingvistic.

În studiul de față ne propunem nu o enumerare a teoriilor existente, în literatura de specialitate, cu referire la problematica *deicticelor* (pentru detalii, vezi notele), ci o interpretare a lor din perspectiva rolului pe care îl au *deicticele* în «comunicarea» verbală (avem în vedere, cu precădere, codul oral al acesteia şi, doar ca posibil termen de comparație, codul scris), cu raportare la contexte de limbă română vorbită neliterară actuală, excerptate din texte culese pentru *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*. Precizăm că, în articolul de față, vom utiliza exemple dintr-un volum de texte dialectale culese din Moldova şi Bucovina[1], urmând ca într-o lucrare viitoare, mai amplă, vizând prezentarea microsistemului *deicticelor* din limba română vorbită neliterară actuală, să valorificăm exemple extrase şi din alte volume de texte culese pentru *NALR*.

Demersul nostru de cercetare a valențelor *deicticelor* urmăreşte, aşadar, evidențierea importanței acestor elemente în «comunicare» (1) şi, în asociere cu direcția menționată anterior, reconsiderarea fundamentării teoretice a conceptului de *deictic* în literatura de specialitate (2).

1. Subiectivitatea/intersubiectivitatea generatoare de ambiguitate în «comunicare» se constituie, din perspectiva studiului de față, în premise ale studierii *deicticelor*. Între limbă, ca sistem de «comunicare», şi actualizarea limbii, între coordonatele latente ale «comunicării» interumane şi concretizările lor în vorbire apare ca factor modificator şi directiv (inter)subiectivitatea, înțeleasă ca expresie a proprietăților unice ale fiecărui m e s a j în parte, proprietăți generate de raportarea l o c u t o r u l u i la axa paradigmatică a limbii, de organizarea m e s a j u l u i, pe axa sintagmatică, în conformitate cu intenția comunicativă a l o c u t o r u l u i şi în funcție de compo-

[1] *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale*, vol. I. Partea a II-a, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Iaşi, Editura Academiei Române, 1995, p. 1–100 [*Moldova. Bucovina*].

ALIL, t. XLII – XLIII, 2002 – 2003, Bucureşti, p. 75–85

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

nentele situației de comunicare (intenția comunicativă a locutorului și situația de comunicare sunt, de altfel, interdependente, modificarea uneia implicând și modificarea celeilalte), precum și de relaționarea locutor–mesaj, locutor–interlocutor, interlocutor–mesaj receptat, locutor–mesaj–interlocutor–situație de comunicare.

În condițiile în care limba ca sistem[2] reprezintă totalitatea posibilităților de realizare a «comunicării» (de raportare a planului gândirii la planul ontic), cărora li se adaugă și abaterile de la ceea ce există deja în sistem, abateri generatoare de noi posibilități, pentru a transmite un anumit mesaj, locutorul alege o anumită posibilitate din acest sistem (acesta este un prim nivel al subiectivității locutorului – în plan paradigmatic), pe care o valorifică în manieră proprie (în plan sintagmatic – un alt nivel al subiectivității locutorului). La decodarea mesajului poate fi identificat și un anumit grad de subiectivitate a interlocutorului, care are o anumită atitudine față de mesaj și față de locutor.

Subiectivitatea locutorului (concretizată în alegerea, uneori nepotrivită, a unei posibilități din sistem, creatoare de omonimie, deci de ambiguitate) și subiectivitatea interlocutorului (concretizată în maniera proprie de decodare a unui mesaj), respectiv relația dintre acestea – intersubiectivitatea – pot genera ambiguitatea, ierarhizabilă, la rândul ei, în funcție de intenția comunicativă a locutorului și de intenția interlocutorului de a decoda mesajul în conformitate cu ceea ce locutorul a vrut să transmită.

Avem în vedere, în acest studiu, «comunicarea» verbală (în condițiile prezenței celor doi participanți – locutor și interlocutor – într-o situație de comunicare tipică, în care se decodează, în ordine, subiectul și apoi predicatul propoziției – de exemplu, *Timpul trece* –, spre deosebire de o situație de comunicare netipică, în care se decodează mai întâi predicatul și apoi subiectul propoziției – de exemplu, *Veniți?*), și anume:

– codul oral al «comunicării», cu precădere, fără a exclude însă codul scris, cu precizarea că, în cazul ultimului dintre acestea, participanții la dialog nu mai sunt, în principiu, prezenți fizic în aceeași situație de comunicare (am folosit sintagma „în principiu", pentru că există și cazuri în care «comunicarea» se poate realiza, folosindu-se codul scris, între două sau mai multe persoane aflate în aceeași situație de comunicare, de exemplu, «dialogarea» prin bilețele, într-un context care nu permite schimbul oral de replici);

– limba – în sens saussurian;

– sistemul – în sens coșerian;

[2] Avem în vedere, în acest studiu, *sistemul* în sens coșerian, privit ca „ansamblu de opoziții funcționale" – Eugen Coșeriu, *Teoria del lenguaje y linguistica general*, terrcera edition revisada y correjida, Madrid, 1973, p. 81; prima ediție în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias", IX, 1952, Montevideo [Coșeriu, *Teoria*].

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

– planul paradigmatic/sintagmatic – în accepție saussuriană;

– structuri de tipul: *Vin!*, în care subiectivitatea locutorului se manifestă prin însăşi alegerea, din sistemul limbii, a unei posibilități generatoare, datorită omonimiei, de ambiguitate (această structură poate fi interpretată ca „*vin eu*", „*vin ei*", „*vin ele*", „*vin, nu apă*" etc.), în timp ce subiectivitatea interlocutorului constă fie în faptul că acesta poate manifesta sau nu interes față de mesajul receptat, fie în decodarea sau nu a mesajului în conformitate cu intenția comunicativă a locutorului (în condițiile în care mesajul este ambiguu, iar interlocutorul manifestă interes în ceea ce privește decodarea acestuia); relaționând cele două tipuri de subiectivitate prezentate mai sus, considerăm utilă, în contextul cercetării de față, introducerea termenului de intersubiectivitate.

Admițând că intersubiectivitatea (înțeleasă ca relaționare a subiectivității locutorului cu subiectivitatea interlocutorului) este ierarhizabilă, distingem diferite grade ale acesteia – şi la un individ, şi la nivelul stilurilor limbii; vezi, de exemplu:

– discursul științific, pentru care subiectivitatea locutorului este minimă sau chiar zero, în condițiile în care pentru exprimarea unei idei există, în sistem, o singură posibilitate – vezi o secvență de limbă de genul *radical din 121 este 11* –, iar subiectivitatea interlocutorului este, de asemenea, minimă, dacă se are în vedere sensul propriu al «comunicării»;

– conversația curentă dintre două persoane caracterizate printr-o relație familială, amicală – în cazul unei secvențe de limbă de felul *Vii?*, subiectivitatea locutorului se manifestă în alegerea, din mulțimea posibilităților existente în sistem pentru exprimarea acestei idei (*Ajungi?*, *Soseşti?*, *Vii?* etc.), a uneia care, din cauza omonimiei, poate fi decodată în mod diferit ca *„soseşti?"*, *„podgorii?"*, *„în viață?"* etc., la acest nivel putând interveni şi subiectivitatea interlocutorului, concretizată în însăşi atitudinea pe care acesta o are față de mesaj şi față de interlocutor etc., cu specificarea că, în astfel de situații, şi contextul contribuie la orientarea spre unul sau altul dintre sensuri, obligând, de altfel, la o anumită selecție).

Ambiguitatea generată de intersubiectivitate cunoaşte, de asemenea, forme diferite – raportată la indivizi şi la maniere de exprimare; vezi, de exemplu:

– «comunicarea» juridică, de tipul *Drepturile omului – Art. 10. – 1. Orice persoană are dreptul la libertatea de expresie*;

– «comunicarea» poetică, de tipul *În bolta înstelată-mi scald privirea –/ şi ştiu că şi eu port/ în suflet stele multe, multe/ şi căi lactee,/ minunile-ntunericului./ Dar nu le văd,/ am prea mult soare-n mine/ de-aceea nu le văd* – Lucian Blaga, *Mi-aştept amurgul*. Intersubiectivitatea în cazul celei de a doua structuri este, aici, superioară celei corespunzătoare primei structuri.

Diferitele grade de subiectivitate, respectiv de ambiguitate ale unui mesaj, sunt asociate, în unele lucrări de specialitate, cu anumite mărci – cuvinte/părți de

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

vorbire (substantive denumind grade de rudenie, substantive proprii, articole, pronume personale propriu-zise şi de politeţe, reflexive, posesive, demonstrative şi adjectivele corespunzătoare [acolo unde este cazul: adjective pronominale posesive, respectiv demonstrative], unele adjective propriu-zise, adverbe etc.) şi/sau categorii gramaticale (persoană, timp etc.) –, unele dintre acestea (aceleaşi sau diferite de la cercetător la cercetător) fiind subsumate, într-un fel sau altul, clasei *deicticelor*.

Expresie, în principiu, a (inter)subiectivităţii, a spontaneităţii (gradabilă în funcţie de tipul de «comunicare», distincţia operându-se nu numai între oral şi scris, ci şi doar la nivel oral, unde spontaneitatea poate fi, la un moment dat, mimată – vezi, de exemplu, discursul politic) şi a expresivităţii «comunicării» (mai ales orale), dar şi a tendinţei de economie în limbă, m e s a j u l verbal (*vs* m e s a j u l nonverbal) implică, atât în faza sa de încodare, de către l o c u t o r, a semnelor lingvistice, cât şi în cea de decodare, de către i n t e r l o c u t o r, a semnelor respective, existenţa, ca posibilitate, a fenomenului de ambiguitate la nivelul limbii şi/sau la nivelul vorbirii şi, implicit, necesitatea dezambiguizării m e s a j u l u i, astfel încât acesta să fie perceput/decodat de către i n t e r l o c u t o r în conformitate cu intenţia comunicativă a l o c u t o r u l u i.

În cazul ambiguităţilor lingvistice, de exemplu, elementele prezentate mai jos între paranteze pot exista în context (pot fi implicate de acesta), fiind sau nu exprimate în cotext (dezambiguizatorul „total" fiind, de fapt, contextul):

– pentru ambiguitatea la nivel grafic/omografie: (*Ai copii [mulţi]? vs Ai copii [xerox]?*);

– pentru ambiguitatea la nivel oral/omofonie: (*L-a cules [porumbul]? vs La cules [mergi]?*);

– pentru ambiguitatea/omonimia morfo-semantică: (*Ion Popescu vine mâine [3 aprilie]*);

– pentru ambiguitatea/omonimia lexico-semantică: (*L-aţi urmărit [ascunşi/cum a explicat] până la sfârşit?*);

– pentru ambiguitatea/omonimia sintactico-semantică în cadrul propoziţiei/frazei: (*Ea taie tortul ca o inimă [eliminând surplusul din afara conturului/l-a comandat cu această formă cu un anumit scop]*; *Când s-a întors fetiţa, ea [adică fetiţa/Ioana ≠ fetiţa] râdea*).

În articolul de faţă vom viza, cu precădere, ambiguitatea/omonimia morfo-semantică şi pe cea sintactico-semantică şi, în special, posibilitatea dezambiguizării unui m e s a j prin intermediul *deicticelor*, mai ales din codul oral al «comunicării» şi, doar ca termen de comparaţie, din codul scris – diferenţa dintre oral şi scris, din perspectiva ambiguităţii/dezambiguizării (sau, dintr-un anumit punct de vedere, din perspectiva omonimiei/dezomonimizării), este evidentă în condiţiile în care, atunci când ambii participanţi la dialog sunt prezenţi în aceeaşi situaţie de comunicare, l o c u t o r u l îşi poate da seama dacă m e s a j u l transmis este ambiguu pentru i n t e r l o c u t o r şi îl poate dezambiguiza (respectiv dezomonimiza) în mod corespunzător.

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

Generalizând, în opinia noastră, procesul de dezambiguizare şi, din alt punct de vedere, de dezomonimizare fie a componentelor (lexico-semantice, morfosemantice, sintactico-semantice, în mod special) ale unui mesaj, fie a mesajului ca întreg implică situaţia de comunicare atât în latura sa lingvistică, cât şi în cea extralingvistică, având rolul de a facilita «comunicarea» locutor–interlocutor.

În relaţie atât cu planul ontic (realitatea exterioară mesajului lingvistic propriu-zis), cât şi cu mesajul propriu-zis pe care îl pot dezambiguiza (respectiv dezomonimiza), în anumite grade, *deicticele* se constituie în elemente indispensabile transmiterii/receptării de informaţii în conformitate cu intenţia comunicativă a locutorului, aceasta fiind, de altfel, una dintre premisele interpretării conceptului de *deictic*, în studiul de faţă.

2. Prezentarea conceptului de *deictic* este realizată, în lucrările de specialitate străine şi româneşti, fie direct (ca teoretizare), fie indirect, rezultând din sistematizarea anumitor elemente considerate *deictice* în diferite limbi.

Raportarea la sensul lexical (a cărui existenţă este sau nu acceptată în cazul *deicticelor*), la referent şi la tipul de referinţă (actuală/virtuală, directă/indirectă/demonstrativă/deictică/anaforică, spaţială/temporală etc.), la contextul şi/sau cotextul comunicativ constituie doar câteva dintre direcţiile abordate de lingvişti, logicieni, filozofi ai limbajului în definirea *deicticelor*, multitudinea de perspective asupra aceleiaşi realităţi a limbii explicând, de altfel, controversele existente în studiile consacrate *deicticelor*.

Astfel, unii cercetători consideră că *deicticele* sunt total lipsite de sens lexical, sunt „semne «vide», nonreferenţiale în raport cu realitatea"[3], „asemice"[4] sau identifică o distincţie între „sensul descriptiv" şi „sensul instrucţional (procedural)", *deicticele* fiind definite, din această perspectivă, fie în asociere doar cu „sensul instrucţional (procedural)" (cel care „îndrumă" interlocutorul în direcţia identificării corecte a referentului), fie prin raportare atât la „sensul descriptiv" (corespunzând parafrazelor de tipul „emiţătorul mesajului" – pentru *eu*, „locul realizării «comunicării»"– pentru *aici* etc.), cât şi la „sensul instrucţional (procedural)"[5]. Alţi cercetători identifică, în cazul *deicticelor*, o constantă semantică, „semnificaţia generală proprie"[6], semnificatul *deicticelor* conţinând, ca „variabilă", emiţătorul mesajului[7], sau, dimpotrivă, *deicticele* sunt definite

[3] E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, I, Paris, Gallimard, 1966, p. 254.

[4] P. Ricœur, după Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, IIe édition, Paris, Armand Colin, 1980, p. 36–37 [Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*].

[5] G. Kleiber, *Anaphores et pronoms*, Paris, Duculot, 1994, p. 17 [Kleiber, *Anaphores*].

[6] R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, Éditions de Minuit, 1963.

[7] M. Hupet, *La Pragmatique*, în Jean-Luc Nespoulous, *Tendances actuelles en linguistique générale*, Neuchâtel–Paris, 1993, p. 156.

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

drept cuvinte cu *sens variabil*[8]. Cei mai mulți cercetători contestă însă această afirmație, considerând că variabil este referentul, nu sensul *deicticelor* (Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*).

De asemenea, în literatura de specialitate se disting, în general, diferite tipuri de referință; dintre acestea, le vom prezenta în continuare doar pe cele care, prin teoretizare și/sau exemple, trimit către clasa *deicticelor*.

(1) Referința actuală (desemnând referentul unui termen) *vs* referința virtuală (semnificația lexicală a termenului)[9]; astfel, considerându-se că *deicticele* nu au referință virtuală, implicit nu li se poate atribui o referință actuală pe baza celei virtuale; referentul trebuie căutat fie în cadrul situației de comunicare, fie în cadrul m e s a j u l u i (vezi (2) – referința deictică/anaforică).

(2) Referința absolută/referința relativă la contextul lingvistic/referința relativă la situația de comunicare sau *„deictică"* (Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*); *deictice* sunt considerate, astfel, doar elementele al căror referent poate fi identificat prin raportare la situația de comunicare, în timp ce pentru anaforice, distincte de *deictice*, referentul e identificat prin raportare la cotext (contextul lingvistic).

(3) Referința directă/indirectă/demonstrativă/deictică/anaforică; specificându-se că *deicticele* „nu sunt total lipsite de referință virtuală" (Moeschler – Reboul, *Dicționar*, p. 327–331), se operează distincția între referința deictică demonstrativă – referentul e identificat pe baza expresiei referențiale și a gestului – și referința deictică nondemonstrativă – referentul e identificat pe baza referinței virtuale a termenului *deictic* (*mă* [eu] „l o c u t o r u l acestui enunț") și a contextului situațional.

(4) Referința endoforică (sau textuală) *vs* referința exoforică (sau situațională) – Kleiber, *Anaphores*, p. 43 – elementele anaforice sunt, astfel, opuse *deicticelor*, primele fiind identificate prin referință endoforică, a doua clasă – prin referință exoforică.

(5) Referința deictică primară (raportare la un reper situațional) *vs* referința deictică secundară (anaforică – raportare la un reper textual intermediar); *deicticele* nu mai sunt, în acest caz, opuse anaforei, anafora și catafora fiind considerate *deictice* secundare sau ipostaze, niveluri ale *deicticelor*[10].

Punctul comun al acestor cercetări este ideea interdependenței *deictice*–situație de comunicare (idee nuanțată în mod diferit de către specialiști), în condițiile în care *deicticele* trimit către anumite elemente ale situației de comunicare, în funcție de care pot fi și interpretate. Distincții apar în planul

[8] O. Jespersen, după Maria Manoliu-Manea, *Substitute și economizatori*, vol. V, București, Editura Academiei Române, 1967, p. 41.

[9] J. C. Milner, după J. Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1999, p. 327–329 [Moeschler – Reboul, *Dicționar*].

[10] Vezi Fernanda Irene Fonseca, *Gramática e Pragmática. Estudos de Linguística Geral e de Linguística Aplicada ao Ensino do Português*, Porto, Porto Editora, 1994, p. 62.

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

descrierii semantice a *deicticelor* (considerate „semne vide"/cu sens lexical variabil etc.), al relației *deictice*–anaforă/cataforă (acceptate sau nu drept clasă unică de elemente), dar și la nivelul identificării de elemente ale componentelor clasei *deicticelor* (după criterii diferite: tipul de context la care se face raportarea – tipul de referință, clasele semantico-gramaticale în care se încadrează *deicticele* etc.).

Referindu-ne la prezentarea *deicticelor* ca semne „vide", „non-referențiale în raport cu realitatea", considerăm, pe de o parte, că există semne lingvistice care nu au un anumit referent, fără a fi, însă, considerate „vide" de sens lexical – *adevăr*, *libertate*, *fericire* –, ca, de altfel, și cuvinte fără un sens lexical propriu-zis, dar având anumite trăsături care le fac încadrabile într-o anumită clasă – prepozițiile, conjuncțiile (transmițând informație categorială și/sau raportuală) –, nu însă, în general, și în clasa *deicticelor*, și, pe de altă parte, dacă *deicticele* ar fi semne „vide", nu ar mai avea capacitatea de a dezambiguiza un m e s a j în anumite circumstanțe; fără „un sens semantic individual", fără o constantă semantică, *deicticele*, privite ca elemente asemice, ar putea fi asociate, în mod eronat, cu unele sau altele dintre componentele situației de comunicare (de exemplu, *eu* – locul «comunicării», *acesta* – emițătorul m e s a j u l u i etc.).

De asemenea, acceptarea opiniei conform căreia cuvântul *eu* este „asemic" („nu are semnificație în el însuși") ar avea repercusiuni asupra altor compartimente ale limbii; dacă acest cuvânt nu transmite informație semantică, atunci nu poate avea nici funcție sintactică, fapt ce duce la „răsturnarea" sintaxei propoziției atât pentru limbile pro-drop, cât și pentru limbile non-pro-drop[11]; n-am mai putea vorbi, în acest caz, de subiect (exprimat sau neexprimat – inclus în desinența verbului) în fr. *je chante* sau în rom. *cânt*, consecință neconvenabilă în condițiile în care astfel de propoziții corespund, în principiu, propoziției logice alcătuite din subiect și predicat (pentru exemplul din română se identifică, aici, mai întâi predicatul, apoi subiectul propoziției).

Concluzia acestui demers interpretativ este, așadar, necesitatea existenței unui «sens» al *deicticelor* verbale (pe care le avem în vedere cu precădere); în condițiile în care, în literatura de specialitate, «sensul» indicat ca reprezentativ pentru clasa *deicticelor* este de diferite tipuri, se impune reconsiderarea acestora din perspectiva caracterului lor mai mult sau mai puțin convenabil (ca teoretizare și terminologie) pentru cercetarea acestor elemente ale «comunicării».

Astfel, nu ni se pare potrivită indicarea, pentru *deictice* (verbale), doar a unui „sens descriptiv", deoarece referentul unui element *deictic* nu poate fi identificat (corect) de către cel ce receptează un anumit m e s a j în afara situației de comunicare respective (în latura sa contextuală și/sau cotextuală); nu putem identifica, de exemplu, referentul lui *tu*, luat izolat (în afara unui m e s a j care să conțină acest cuvânt, într-o anumită situație comunicativă), doar prin „constanta sa rezumativă" – „i n t e r l o c u t o r u l celui care spune *eu* în acest m e s a j".

[11] Clasificarea limbilor în pro-drop și non-pro-drop se face în funcție de caracterul obligatoriu (pro-drop) sau non-obligatoriu (non-pro-drop) al exprimării pronumelui subiect.

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

De asemenea, nu considerăm suficientă, în definirea *deicticelor*, prezența numai a „sensului instrucțional (procedural)", pentru că importantă este nu doar indicarea drumului de parcurs către referent, ci și relaționarea cu acesta; nu este de ajuns să știm că referentul lui *eu* poate fi identificat recurgând la „emițătorul acestui mesaj", ci trebuie să și relaționăm cele două elemente – *eu* și „emițătorul"– într-o anumită situație de comunicare, după cum *el* poate fi relaționat cu un element din cotextul și/sau contextul comunicativ.

Având, prin însăși trimiterea etimologică a termenului, rolul de „a arăta" ceva din situația de comunicare (la nivel verbal și/sau extraverbal), *deicticele* sunt întotdeauna relaționate cu un anumit „centru" la care se raportează, având, în anumite cazuri, și capacitatea de a dezambiguiza un element al/elemente ale mesajului; astfel, pentru identificarea, de către interlocutor, a referentului unui *deictic* (verbal) în conformitate cu intenția comunicativă a locutorului, se apelează atât la constanța rezumativă (inclusă în „sensul descriptiv" și, în unele cazuri – vezi, de exemplu, demonstrativele –, și în „sensul gramatical"), cât și la „procedura de urmat" („sensul instrucțional sau procedural") și la relaționarea acestor elemente. În aceste condiții, considerăm mai convenabilă distingerea, pentru clasa *deicticelor*, a unui ***sens integrativ***, care își subsumează celelalte valențe ale «sensului»: „semantic", gramatical, instrucțional.

Acceptarea unui ***sens integrativ*** în cazul *deicticelor* ni se pare cu atât mai convenabilă, cu cât în clasa acestor elemente includem nu doar *cuvintele deictice*, avute în vedere cu precădere în prezentarea de mai sus – prin raportare la teoriile existente, despre *deictice*, în literatura de specialitate studiată –, ci și *deicticele-flectiv*: de exemplu, desinența, având un sens gramatical inclus, în concepția noastră, în ***sensul integrativ*** al *deicticelor*, permite identificarea, la nivel sintactic, a subiectului unei «comunicări» de tipul *cânt*, subiect ce va fi relaționat cu un anumit referent, „persoana care spune *eu* în acest mesaj", prin prisma unei anumite situații de comunicare (este implicată, astfel, în decodarea mesajului de către interlocutor în conformitate cu intenția comunicativă a locutorului, și o altă valență a ***sensului integrativ***, și anume sensul instrucțional sau procedural).

Prin ***sensul integrativ*** al *deicticelor* verbale (cuvinte și flective) înțelegem, așadar, concretizarea coroborării, în diferite proporții, de la caz la caz, a sensului „semantic", a celui gramatical și a celui instrucțional (procedural); deși punctul inițial al interpretării unui *deictic* verbal (cuvânt sau flectiv) îl constituie, după cum am arătat în exemplele de mai sus, doar una dintre valențele ***sensului integrativ***, aceasta le implică și pe celelalte, importantă fiind, astfel, interrelaționarea acestor componente ale ***sensului integrativ*** în planul decodării mesajului de către interlocutor. În plus, tocmai această interrelaționare permite, în anumite contexte, dezambiguizarea/dezomonimizarea unui mesaj ca întreg sau a componentelor lui prin folosirea redundantă a unor elemente *deictice* (vezi, de exemplu, o «comunicare» de tipul *vorbesc eu acum* [nu *ei/ele*] – în care *deicticul-*

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

flectiv reprezentat de desinența verbului *vorbesc*, trimițând către *eu* sau *ei/ele* ca subiect posibil al propoziției, este dezambiguizat/dezomonimizat nu doar prin apelul la situația de comunicare, ci și printr-un alt *deictic* – cuvântul deictic *eu*).

Un alt element controversat în teoriile existente în literatura de specialitate este considerarea, ca bază a demonstrației, a unei premise neconvenabile, aceea că *deicticele* nu au referent („referință actuală"), pentru că nu au „sens lexical" („referință virtuală"), fără a se argumenta însă această afirmație. De fapt, *deicticele* au un nucleu de trăsături (***sens integrativ***), actualizat, totuși, în mod diferit de participanții la actul comunicativ, în funcție de fiecare situație de comunicare în parte; referentul unui element *deictic* există, deci, și diferă de la o situație la alta.

Urmând firul logic al analizei, considerăm că *deicticele* se caracterizează printr-un ***sens integrativ***, care le conferă acestora capacitatea de a trimite către referenți diferiți în contexte diferite (mobilitate în cadrul limbii) și de a dezambiguiza mesajul (ca întreg sau în elementele lui componente) în anumite situații de comunicare; astfel, *deicticul eu* trimite către referenți diferiți în situații diferite de comunicare, dar, într-o anumită situație de comunicare, tocmai prin acest element *deictic*, referentul lui devine indubitabil pentru interlocutor, în condițiile în care *eu* vizează „emițătorul mesajului *aici* și *acum*"; deci *deicticul eu* poate avea ca referenți pe X, Y, Z etc., dar într-o situație de comunicare particulară trimite doar la X, la Y sau la Z, în funcție de persoana care vorbește; în plus, același *deictic* – *eu* – poate dezambiguiza un mesaj de tipul *am terminat eu (vs noi) de scris.*

În planul «comunicării», al actualizării limbii, ***sensul integrativ*** al *deicticelor* devine explicit pentru interlocutor cu ajutorul coordonatelor situației de comunicare, asigurându-se, astfel, o identificare precisă și, în același timp, în spiritul economiei limbii, a referentului (referențializare precisă, dezambiguizare/ dezomonimizare).

Considerăm, așadar, că elementele *deictice* nu sunt lipsite de referință virtuală (înțeleasă ca semnificație a termenului), ci tocmai prin prisma acesteia individualizează un anumit referent cu ajutorul coordonatelor situației de comunicare; *deicticul eu*, de exemplu, indică un anumit referent doar în condițiile în care se înțelege prin *eu* „persoana care vorbește, care spune *eu* în acest mesaj, transmis în acest moment și în acest loc"; dacă nu ar exista referința virtuală, corespondența *deictic*–referent n-ar mai fi explicită pentru interlocutor, ar genera ambiguități, de fapt însuși elementul avut în vedere și-ar pierde calitatea de *deictic*.

În ceea ce privește celelalte tipuri de referință, considerăm mai convenabilă distingerea, în cadrul referinței deictice, a unor variante/niveluri diferite, și anume: referința demonstrativă (referentul e identificat prin apelul la gest: *copilul* **ăsta** [+*gest*]) și anaforică (referentul e identificat prin raportarea la un element anterior din cotext: *Petru și-a pierdut pălăria.* [**El**] *E foarte distrat.*), referința relativă la contextul lingvistic și la situația de comunicare, referința deictică primară (reprezentată prin *deictice*) și secundară (reprezentată prin anaforice/cataforice) –

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

am redat aici sintagmele folosite în lucrările de specialitate studiate, urmând a preciza terminologia pentru care optăm şi realităţile lingvistice corespunzătoare.

Distingem, în cadrul referinţei deictice (înţeleasă ca raportare, în general, la situaţia de comunicare, ca dat şi/sau construcţie)

(a) *referinţa deictică propriu-zisă (contextuală)* – raportare la contextul comunicativ alcătuit din participanţii la actul «comunicării» şi elementele de spaţio-temporalitate corespunzătoare:

(1) „numa o dată **m**-am înţăpat…" (*Moldova. Bucovina*, 59/8);

(b) *referinţa deictică relaţională* – raportare la contextul relaţional, ce vizează relaţiile (grade de rudenie, ierarhie socială etc.) dintre participanţii la actul «comunicării»:

(2) „**dumneata** de ce faci?" (*Moldova. Bucovina*, 39/12);

(c) *referinţa deictică lingvistică (cotextuală)* – raportare la cotext (referinţă anaforică şi cataforică):

(3) „am **făcut aşa**: *curca am dat-o afară*…" (*Moldova. Bucovina*, 39/3);

(4) „se duce la *doctorita Legănuş la Coţofăneşti*; **acolo** spune…" (*Moldova. Bucovina*, 75/5);

(d) *referinţa deictică mixtă* – raportare la context şi la cotext prin coparticiparea elementelor lingvistice (aici, *deictice*) şi extralingvistice (gesturi) la realizarea «comunicării»[12]:

(5) „fata melita **acolo**, eu **dincoace** [gesticulează]" (*Moldova. Bucovina*, 39/14).

Generalizând, putem identifica, printre categoriile de diferite tipuri existente în limbă, şi *deicticitatea* concretizată, la nivelul conţinutului, în variaţia după context/cotext (persoană/spaţio-temporalitate/relaţii interpersonale etc.) şi, la nivelul formei, în *cuvinte deictice* de tipul *eu*, *tu*, *aici*, *acum* etc., şi în *deictice-flectiv* – desinenţele pentru persoană/număr, sufixe pentru timp (remarcăm, în acest caz, relaţionarea dintre categoria *deicticităţii* şi categoriile gramaticale de persoană, număr, timp).

Conceptul de *deictic* se defineşte, aşadar, prin interdependenţa ***sens integrativ***–situaţie de comunicare, în general, sau context comunicativ/relaţional/ lingvistic, în particular, precum şi prin capacitatea de a dezambiguiza/ dezomonimiza un mesaj (ca întreg sau în elementele lui componente) în anumite circumstanţe. Astfel, **m**- din „***m-am înţăpat***" trimite către locutor, către persoana care vorbeşte *aici* şi *acum*, deci către un anumit referent în situaţia de comunicare respectivă, în alte condiţii de «comunicare» putând trimite către un alt referent; **dumneata** din „**dumneata** *de ce faci*" vizează un anumit referent din mulţimea interlocutorilor posibili pe care-i poate avea emiţătorul

[12] Tatiana Slama-Cazacu, în *Structura dialogului: despre „sintaxa dialogată"*, în „Studii şi cercetări lingvistice", t. XXXIII, 1982, nr. 3, p. 224, remarcă folosirea elementelor lingvistice şi a celor nelingvistice (gesturi indicative) în realizarea «comunicării», în cadrul aşa-numitei „sintaxe mixte".

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)

mesajului, referent căruia locutorul i se adresează cu un anumit respect (sunt implicate, deci, şi relaţiile interpersonale locutor–interlocutor); **aşa** din „*am făcut* **aşa**: *curca am dat-o afară...*" este decodat de interlocutor în conformitate cu intenţia comunicativă a locutorului numai în contextul respectiv, cu explicarea ulterioară a acestui element în cotext; **acolo** şi **dincoace** din „*fata melița* **acolo**, *eu* **dincoace** [*gesticulează*]" sunt decodate corect de către interlocutor cu ajutorul elementelor extralingvistice (gesturi), putând trimite, în general, către coordonate diferite ale spaţialităţii, în funcţie de situaţia de comunicare. Şi din aceste exemple remarcăm dispunerea *deicticelor* într-o ierarhie (unele având capacitatea de a dezambiguiza/dezomonimiza un mesaj sau componente ale acestuia mai puţin decât altele); de exemplu, într-o situaţie de comunicare în care sunt prezenţi locutorul şi interlocutorul, *eu* indică persoana care vorbeşte, spre deosebire de un mesaj de tipul *el a ajuns primul*, în care *el* trebuie dezambiguizat, la rândul lui: *el, adică tatăl meu....*

Studierea *deicticelor* permite, astfel, realizarea unei analize a «comunicării» în general, nu doar la nivel lingvistic, ci şi la nivel sociopsiholingvistic, transmiţând informaţii despre condiţiile spaţio-temporale şi relaţionale-interpersonale în care se comunică.

LE CONCEPT DE «DÉICTIQUE»

RÉSUMÉ

Les *déictiques* ne représentent pas une réalité nouvelle dans l'étude de la langue, mais les perspectives de leur présentation dans la littérature de spécialité sont différentes. On se propose, dans cette étude, l'analyse des *déictiques* du point de vue de leur rôle dans la «communication» verbale (le code oral et, seulement comme terme de comparaison, le code écrit de la «communication»), en relation avec les théories qui existent, dans les études de spécialité, sur les *déictiques*.

Les deux perspectives d'analyse – le côté «pratique» (la subjectivité/ l'intersubjectivité génératrices de l'ambiguïté dans la «communication») et le côté «théorique» des *déictiques* (le «*sens intégratif*», la catégorie de la *déicticité*, le type de référence) – relèvent une nouvelle dimension du concept de *déictique*, celle de désambiguïsateur d'un élément du message ou du message vu comme un tout.

On a présenté, donc, le concept de *déictique* comme un élément (de l'actualisation de la langue) qui indique soit une partie du contexte (le niveau extralinguistique de la «communication»), soit une partie du cotexte (le niveau linguistique de la «communication»), en réalisant, de cette manière, la désambiguïsation du message.

Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi, Bulevardul Carol, nr. 11

BDD-A1302 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:53:32 UTC)